

RAZUMEVANJE FRAZEMOV PRI UČENJU IN POUČEVANJU SLOVENŠČINE KOT DRUGEGA/TUJEGA JEZIKA

V prispevku avtorica ugotavlja, kako slovenske frazeme razumejo tisti, ki se učijo slovenščino kot drugi ali tuji jezik na Filozofski fakulteti v Ljubljani v okviru Centra za slovenščino kot drugi/tuji jezik, in kaj vpliva na stopnjo razumevanja. V prvem delu predstavi, kako poteka razumevanje frazemov, in osvetli področje psiholingvistike, v nadaljevanju pa se osredotoči na stopnjo razumevanja frazemov v sobesedilu (v primerjavi s stopnjo razumevanja frazemov v slovarski obliki). Ob tem ugotavlja, do kolikšne mere na razumevanje frazemov vplivajo spol, starost, poklic in jezik, ki ga vprašanec obvlada kot prvi/materni, ter koliko vpliva znanje drugih tujih jezikov.

Ključne besede: frazemi, razumevanje frazemov, psiholingvistika, prekrivnost frazemov, slovenščina kot drugi/tuji jezik

0 Uvod

Znanje slovenščine je pomanjkljivo in nezadostno, če govorec ne pozna najosnovnejšega fonda frazemov. Z nepoznavanjem osnovnih frazeoloških enot je omejena sporazumevalna zmožnost. Pri učenju frazemov pri slovenščini kot drugem/tujem jeziku je ves čas prisotno prevajanje iz maternega jezika v slovenščino in obratno. Na vprašanje »Ali si danes *vstal z levo nogo?*« je eden od učečih se slovenščine kot tujega jezika odgovoril povsem resno: »Ne, nisem. Saj ne morem, ker imam na levi zid!«

1 Razumevanje frazemov

Proces razumevanja frazemov poteka na dveh ravneh: na ravni proste besedne zveze in na ravni frazeološke besedne zveze. Ko tuji govorec sliši frazem v

slovenščini, ima glede razumevanja tri možnosti: ali bo takoj zaznal frazeološki pomen ali bo sestavine frazema najprej razumel v slovarskem pomenu in potem zaznal frazeološki pomen ali pa frazema sploh ne bo razumel.

O pomenu frazema je mogoče zato govoriti z dveh vidikov (Kržišnik 1994: 138):

- z vidika razmerja med pomenom frazema kot celote in pomeni njegovih sestavin, na katerem je že sprožen proces prepoznavanja pomena besed, ki ga sestavljajo;
- z vidika pomena frazema kot celote – v ospredje je postavljeno razmerje med denotativnim in konotativnim pomenom.

Če izhajamo iz razmerja med pomenom frazema kot celote in pomeni njegovih sestavin, ugotovimo, da vsota pomenov sestavin ni enaka celovitemu pomenu frazema. Govorimo o t. i. frazeološkem pomenu. Če je to res, lahko predpostavimo, da je razumevanje frazemov najprej odvisno od stopnje njihove motiviranosti. Tako so frazemi lahko delno motivirani (delno predvidljivi) ali nemotivirani (nepredvidljivi).

Glede na stopnjo motiviranosti Toporišič (1973/1974) po pomenu loči sestave, skupe, sklope in zrasleke. Sestave imajo pomen enak pomenu posameznih sestavin, npr. *spalna srajca, sveža jajca*. Skupi so frazemi,¹ v katerih imajo posamezne besede čisto poseben, enkraten pomen, npr. *boljša polovica, intonacijska glava*. Sklopi so frazemi s prenesenim pomenom. Take besedne zveze imajo kot proste slovarski predvidljiv pomen, ki pa je različen od frazeološkega, npr. *zavihati si rokave, pretipati komu kosti*. Zrasleki so frazemi, katerih pomena se ne da razbrati iz sestavin, ki ga tvorijo, npr. *na vse pretege/kriplje, srečati Abrahama*.²

Sestavine, ki so v frazemu, so torej različne glede na svojo pomensko udeležnost: ene lahko nastopajo v slovarskem pomenu, npr. *zaljubljen do ušes*. V tem primeru sestavina *zaljubljen* nastopa v slovarskem besednem pomenu, sestavini *do ušes* pa ne. Pomen tega frazema je 'zelo zaljubljen'. V tem primeru govorimo o delno motiviranem frazemu, saj del sestavin nastopa v slovarskem pomenu. Po pomenski delitvi glede na pomensko motiviranost je to skup. Pri nemotiviranih frazemih nobena od sestavin frazema ne nastopa v slovarskem pomenu, npr. *streljati kozle*. Pomen tega frazema je 'delati velike napake, neumnosti'.

Pomen frazema praviloma sestoji iz denotativnega in konotativnega dela. Denotativni del pomena je odvisen od logične vsebine in ga ni težko izraziti. Konotativni del pomena pa sestavljajo predvsem emocionalne in evalvativne sestavine pomena. To ponazorimo s primerom:

na vrat na nos – denotativni pomen: 'zelo hitro in brez premisleka'

na vrat na nos – konotativni pomen: 'negativna ocena naglice'

¹ J. Toporišič osnovno enoto frazeologije poimenuje frazeologem.

² A. Vidovič Muha (1988) deli terminološke besedne zveze na skupe, sklope, sestave in zrasleke. Poimenovalno tipologijo povzema po J. Toporišiču (1973/1974). Tako kot za frazeološke besedne zveze velja tudi za terminološke besedne zveze t. i. stalnost, ustaljenost.

1.1 Psiholingvistični pristop

Frazemi so zanimivi tako z jezikovnega kot tudi s psiholingvističnega vidika. S psiholingvističnega zato, ker so definirani kot reproducirane enote; torej niso produktivni.³ Zato obstaja domneva, da frazemi pripadajo avtomatizmu⁴ v procesu jezikovne produkcije. Področje psiholingvistike obravnavajo Burger, Dobrovol'skij, Kühn in Norrick v delu *Phraseologie: ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung/Phraseology: an international handbook of contemporary research* (2007). Avtorji frazeme v ožjem smislu pojmujejo kot leksikalne enote, katerih pomen ni enak vsoti pomena posameznih sestavin. Tuji govorec/poslušalec mora namreč vedeti, da pomena sestavin frazemov ne sme razumeti dobesedno. Veda, ki proučuje razumevanje frazemov kot reproduciranih jezikovnih enot, je psiholingvistika. Proučuje človeka v procesu komunikacije. Zanimajo jo psihološki in fiziološki pojavi, ki spremljajo njegovo udeležbo v tem procesu. S psiholingvistiko se ukvarjajo lingvisti in psihologi. Lingvistika ponudi opis tega, kaj se ljudje učijo in kaj že znajo, psihologija pa pojasni proces učenja. V ospredju je odnos med jezikom in mišljenjem. Kako tuji govorci razumejo frazeme? Tuji govorci se morajo naučiti frazeološki pomen. Obstaja tudi druga možnost, in sicer uporaba mehanizmov razumevanja. Sem sodijo poskusi, da tuji govorci stalne besedne zveze razumejo dobesedno, abstraktno ali s pomočjo procesov metaforizacije. Christine Palm (1995: 91, 92) meni, da tuji govorci pomen frazema najprej zaznajo kot vsoto sestavin v dobesednem pomenu, torej kot prosto besedno zvezo. Če ne zaznajo smiselne pomena, pride do transferja k frazeološkemu pomenu. V procesu razumevanja prostih besednih zvez in frazemov ni razlik, pri obojih je potrebno ugotoviti pomen in smisel. Đurčo⁵ (1990: 4) je na podlagi poskusov⁶ prišel do ugotovitve, da so frazemi (imenuje jih frazeologizmi) v spominu zastopani kot narejene celote, kot dolge besede, ki pri razumevanju ne smejo biti prepoznane v dobesednem, ampak direktno v frazeološkem pomenu.⁷

Pri proučevanju frazemov je pomemben tudi vidik verjetnosti. Besede v posameznem jeziku nastopajo z različno frekvenco, prav tako se z različno frekvenco pojavljajo besede v besednih zvezah. Besede v jeziku imajo torej

³ Tu mislimo na v jeziku ustaljene frazeološke enote. Leksikalne enote so podvržene izginjanju starega, nepotrebnega in hkrati vznikanju novega ter aktualnega.

⁴ Teza o avtomatizmi na ravni besednih zvez je bila razvita v članku *Besednozvezne, besedotvorne in skladenjske značilnosti športnih rubrik v Jutru* avtorice Irene Stramljič Breznik (1996).

⁵ Tako meni tudi Gibbs (1985).

⁶ Đurčo (1990) se sklicuje na psiholingvistične poskuse, ki so bili namenjeni temu, da se ugotovi »enakovrednost« frazemov in besed. Rezultati analize so pokazali, da so testiranci potrebovali enako časa za odgovor, da so prepoznali pomen frazema ali pomen besede. Pri prepoznavanju pomena nemotiviranih frazemov pa je ta čas daljši.

⁷ To načelo kršijo npr. oglasi in s tem vzbujajo pozornost. Naslovnik najprej prepozna frazeološki pomen, oglaševalec pa s pribesedilnimi prvinami vpliva tako, da ga je mogoče razumeti tudi dobesedno. O tem piše Marinka Černetič v članku *Vloga in značilnosti frazemov v slovenskih tiskanih oglasih* (2005).

različno verjetnost pojavitve, različna pa je tudi verjetnost, kako se bodo pojavile besede v besednih zvezah druga za drugo. Tako bodo besede ali besedne zveze z večjo frekvenco pojavitve prispevale k boljšemu razumevanju frazema. Pri učenju frazemov pa se morajo le-ti tudi nekje shraniti. Pri tem ima pomembno vlogo dolgoročni spomin.

Sposobnost razumevanja frazemov s starostjo narašča. Na pridobivanje frazeološke kompetence lahko vpliva tudi znanje maternega jezika. Vpliv je večji, če sta si frazema v maternem in tujem jeziku podobna oziroma vsebujeta enake sestavine. To lahko ponazorimo z ne/ekvivalentnimi frazemi v tujih jezikih. Za zgled vzemimo frazem *na vrat na nos*.

slovensko	<i>na vrat na nos</i>	
srbohrvaško	<i>na-vrat-na-nos</i> /na vrat na nos/	PREKRIVNI
nemško	<i>Hals über Kopf</i> /vrat čez glavo/	DELNO
francosko	<i>a trousse-bagage</i> /torba-prtljaga/	NEPREKRIVNI
angleško	<i>over head and heels, hand over fist</i> /čez glavo in pete, roka čez pest/	NEPREKRIVNI

Vir: Pavlica 1960: 622–623.

Frazem *na vrat na nos* se bodo verjetno lažje naučili srbohrvaško govoreči udeleženci, saj je slovenski frazem s srbohrvaškim prekriven. Malo več težav se predvideva pri nemško govorečih udeležencih, saj je frazem v primerjavi z nemškim prekriven le delno. Pri učenju tega frazema bodo imeli največ težav francosko in angleško govoreči udeleženci, saj je ta frazem v primerjavi s slovenskim neprekriven. Če so podobnosti med frazemom v maternem in drugem/tujem jeziku majhne ali jih sploh ni, potem si učeči se ne more pomagati z maternim jezikom. V tem primeru ga lahko materni jezik tudi ovira. Frazeološko kompetenco pa bo lažje pridobil tudi tisti tuji govorec, ki se je s tujim jezikom že ukvarjal (tudi kot otrok), ki ima torej predznanje. Prav tako se bo frazemov hitreje naučil tisti, ki ima visoko motivacijo.

2 Raziskava:⁸ Razumevanje frazemov pri govornikih slovenščine kot drugega ali tujega jezika

Sistematično učenje frazeologije pri učečih se slovenščine kot drugega/tujega jezika zahteva določeno stopnjo predznanja. Frazeološko kompetenco bo lažje pridobil tisti, ki ima boljše predznanje in visoko motivacijo. Večletne izkušnje pri poučevanju frazemov pri tujih govornikih so pokazale, da je frazeologijo smiselno učiti/spoznavati, če frazemi niso podani izolirano, v slovarski obliki, ampak v sobesedilu. V raziskavi smo ugotavljali, kako slovenske frazeme razumejo tisti, ki se učijo slovenščino kot drugi ali tuji jezik na Filozofski fakulteti v Ljubljani v okviru Centra za slovenščino kot drugi/tuji jezik, in kaj vpliva na stopnjo razumevanja. Razumevanje frazemov smo testirali na udeležencih Poletne šole v skupinah nadaljevalcev in izpopolnjevalcev. Osredotočili smo se na stopnjo razumevanja frazemov v sobesedilu (v primerjavi s stopnjo razumevanja frazemov v slovarski obliki). Ob tem nas je tudi zanimalo, do kolikšne mere vplivajo na razumevanje frazemov spol, starost, poklic in jezik, ki ga vprašanec obvlada kot prvi/materni, ter koliko vpliva znanje drugih tujih jezikov. Anketirali smo 53 udeležencev Poletne šole, in sicer 23 žensk in 30 moških. Povprečna starost je 21,6 leta. Udeleženci prihajajo iz dvanajstih držav: iz Argentine, Avstrije, Belgije, Bosne in Hercegovine, Češke, Francije, Hrvaške, Italije, Kanade, Nemčije, z Nove Zelandije in iz Slovaške. Prvi jezik je pri 34 udeležencih španski (argentinska španščina), po en udeleženec je za prvi jezik navedel francoski, češki, italijanski, po dva udeležence sta navedla hrvaški in angleški, trije udeleženci imajo za prvi jezik slovenski. Ti udeleženci so iz Argentine in so potomci slovenskih izseljencev. Kar pet udeležencev je navedlo dva materna jezika, in sicer en udeleženec francoskega in italijanskega, dva nemškega in slovenskega ter dva španskega in slovenskega. Le pet udeležencev je za prvi jezik navedlo slovenščino. Več kot polovica udeležencev prihaja iz Argentine. To so dijaki, ki pridejo v Poletno šolo na maturantski izlet. Gre za potomce Slovencev, ki so se izselili. Zato je smiselno, da to populacijo ločimo od ostalih in jo analiziramo posebej. Za te udeležence je v večini slovenščina drugi jezik (razen treh, ki imajo slovenščino kot prvi jezik). V nadaljevanju bomo dijake iz Argentine poimenovali skupina A, ostale pa skupina B. Udeleženci opravljajo različne poklice: ekonomist, maturant, medicinska sestra, mehanik, pravnik, prevajalec, profesor, računalnikar, učitelj, zdravnik, zobozdravnik; nekateri pa so še dijaki ali študentje.

2.1 Predstavitev anketnega gradiva

Anketa vsebuje enajst frazemov: *oditi z dolgim nosom*, *zdrav kot riba*, *biti za luno*, *vreči puško v koruzo*, *star ko zemlja*, *govoriti kot dež*, *na vrat na nos*, *boljša polovica*, *pojdi se solit*, *desna roka* in *sama kost in koža je koga*.

⁸ Raziskavo povzemam po svojem magistrskem delu *Frazeologija pri učenju in poučevanju slovenščine kot drugega/tujega jezika* (2008).

Utemeljitev izbora

Frazema *oditi z dolgim nosom* in *zdrav kot riba* sta v učbeniku *Slovenska beseda v živo* (1998), ki je namenjen začetnikom. Frazemov *biti za luno* in *vreči puško v koruzo* ni v nobenem učbeniku, ki je namenjen začetnikom. Frazem *vreči puško v koruzo* se v učbeniškem gradivu pojavi enkrat, in sicer v učbeniku za nadaljevalni tečaj *Slovenska beseda v živo 2*. Frazema *star ko zemlja* in *govoriti kot dež* sta frazema, ki imata delno predvidljiv pomen. Sestavini *star* in *govoriti* v omenjenih frazemih nastopata v slovarskem pomenu. Frazema *na vrat na nos* in *boljša polovica* sta nemotivirana, saj nobena od njunih sestavin ne nastopa v slovarskem pomenu. Frazem *na vrat na nos* je popolnoma idiomatičen (zraslek), frazem *boljša polovica* pa metaforičen (sklop). Frazem *pojdi se solit* je predvidoma samo v slovenskem jeziku. Frazema *desna roka* in *sama kost in koža je koga* imata enake sestavine v več jezikih, kar je razvidno tudi iz prevodov, ki so predstavljeni v naslednjem poglavju.

2.2 Prisotnost ekvivalentnih frazemov v tujih jezikih

Frazeme smo primerjali. Prevodi frazemov so iz *Frazeološkega slovarja v petih jezikih* (1960). Te prevode smo primerjali s frazemi v *Frazeološkem slovarju slovenskega jezika – poskusni zvezek* (2003). Če frazemov ni v omenjenih frazeoloških slovarjih, smo si pomagali z drugimi dvojezičnimi in s frazeološkimi slovarji. Če ustreznega frazema nismo našli v nobenem slovarju, smo spraševali rojene govorce. Leta 2011, po opravljeni raziskavi, je izšel *Slovar slovenskih frazemov* avtorja Janeza Kebra.

2.3 Stopnja prekrivnosti

Frazemi v drugih jezikih so lahko popolnoma ali delno prekrivni, lahko pa vsebujejo popolnoma druge sestavine. Glede na vsebnost sestavin smo frazeme razvrstili v tri skupine:

Prekrivni frazemi – v to skupino sodijo frazemi v drugih jezikih, ki so s slovenskimi popolnoma prekrivni: imajo enako strukturo (skladenjsko in oblikoslovno), enake sestavine ter pomen (denotativni in konotativni del) ali pa kažejo zelo majhna odstopanja (zamenjan besedni red sestavin, vsebujejo nad- ali podpomenko ene od sestavin, namesto primernika imajo pridevnik v osnovniku, namesto samostalnika v ednini imajo samostalnik v množini ipd.). Primera:

slov. *Odšel je z dolgim nosom.*

srbohrv. *Otišao je s dugim nosom.*

/Odšel je z dolgim nosom./

slov. *zdrav kot riba*

angl. *He is as sound as a trout.*

/Zdrav je kot postrv./

Delno prekrivni frazemi – v to skupino sodijo drugojezični frazemi, ki kažejo v primerjavi s slovenskimi večja odstopanja (vsebujejo npr. drugo sestavino). Primer:

slov. *star kot zemlja*

srbohrv. *star kao biblija*

/star kot biblija/

Neprekrivni frazemi – v to skupino sodijo frazemi v drugih jezikih, ki vsebujejo v primerjavi s frazemom v slovenščini v večini oziroma popolnoma druge sestavine in strukturo. Primer:

slov. *na vrat na nos*

franc. *a trousse-bagage*

/torba-prtljaga/

	Srbohrvaško	Nemško	Francosko	Angleško
<i>oditi z dolgim nosom</i>	prekrivni	prekrivni	neprekrivni	delno
<i>zdrav kot riba</i>	prekrivni	prekrivni	delno	prekrivni
<i>biti za luno</i>	neprekrivni	prekrivni	delno	delno
<i>vreči puško v koruzo</i>	delno	prekrivni	delno	delno
<i>star ko zemlja</i>	delno	delno	prekrivni	delno
<i>govoriti kot dež</i>	delno	delno	delno	delno
<i>na vrat na nos</i>	prekrivni	delno	neprekrivni	neprekrivni
<i>boljša polovica</i>	prekrivni	prekrivni	prekrivni	prekrivni
<i>iti se solit</i>	neprekrivni	neprekrivni	neprekrivni	neprekrivni
<i>desna roka</i>	prekrivni	prekrivni	prekrivni	prekrivni
<i>sama kost in koža je koga</i>	prekrivni	prekrivni	prekrivni	prekrivni
skupaj	6 prekrivnih 3 delno 2 neprekrivna	7 prekrivnih 3 delno 1 neprekrivni	4 prekrivni 4 delno 4 neprekrivni	4 prekrivni 5 delno 2 neprekrivna

Preglednica 1: Prekrivnost frazemov

Iz Preglednice 1 je razvidno, da je s slovenskimi frazemi največ prekrivnih frazemov v nemščini,⁹ zato lahko sklepamo, da bodo nemško govoreči udeleženci frazeme razumeli najboljše. Sledijo frazemi v srbohrvaščini. Precej manjšo prekrivnost je zaznati pri angleških frazemih, najmanjšo pa pri francoskih, zato lahko sklepamo, da bodo francosko govoreči udeleženci frazeme slabo razumeli.

⁹ Vzrok za to je zagotovo tudi geografska bližina (Avstrija), medsebojni vplivi v skupnih zgodovinskih razvojnih obdobjih in v tesnih kulturnih stikih med obema jezika.

2.4 Izvedba ankete

Udeleženci Poletne šole so najprej dobili frazeme v slovarski obliki. Razložiti so morali njihov pomen.¹⁰

Drugi del ankete

Ko so udeleženci rešili prvi del, so dobili drugi del ankete. Tu so frazemi podani v sobesedilu, udeleženci pa so morali med tremi ponujenimi možnostmi izbrati pravilno (gl. prilogo na koncu članka).

2.5 Vrednotenje

Pri vrednotenju smo upoštevali odgovore po dveh kriterijih:¹¹

- število pravilnih odgovorov – P,
- število nepravilnih odgovorov – N,
- število nenapisanih odgovorov – 0.

Za pravilne odgovore smo šteli tiste pomenske opise, ki so se pokrivali z opisi, navedenimi v *SSKJ*, in odgovore, ki ne interpretirajo dejanskega pomena frazema, ampak ga opišejo s pomočjo metajezikovnega komentarja – ta označuje rabo v določeni situaciji, ki je možna za dani frazem; torej ga anketiranci razumejo.

2.6 Rezultati ankete

Rezultati ankete kažejo, da je prav pri vseh frazemih stopnja razumevanja višja v primerih, ko so frazemi navedeni v sobesedilu¹² z možnostjo izbire (gl. prilogo). Razlika je 26 %. Najmanjša razlika je pri frazemu *star ko zemlja*, in sicer 2 % (v slovarski obliki 89 %, v sobesedilu z možnostjo izbire 91 %). Udeleženci ta frazem razumejo najbolje, in sicer kar 90-odstotno. Najvišja razlika pa je pri frazemu *biti za luno* – 48 % (v slovarski obliki 26 %, v sobesedilu z možnostjo izbire 74 %).

¹⁰ Pri tej nalogi je navodilo zahtevalo, da udeleženci razložijo pomen frazema. Za pravilne odgovore smo šteli tudi tiste, ki niso vsebovale konotativnega pomena, npr. *sama kost in koža je koga* 'je suh'.

¹¹ Vrednotili smo samo razumevanje pomena frazema.

¹² To velja tudi za razumevanje posameznih besed.

	Razumevanje frazemov v slovarski obliki v %	Razumevanje frazemov v sobesedilu z možnostjo izbire v %	Razlika
<i>oditi z dolgim nosom</i>	57	81	24
<i>zdrav kot riba</i>	74	85	11
<i>biti za luno</i>	26	74	48
<i>vreči puško v koruzo</i>	49	83	34
<i>star ko zemlja</i>	89	91	2
<i>govoriti kot dež</i>	64	92	28
<i>na vrat na nos</i>	32	64	32
<i>boljša polovica</i>	45	74	29
<i>pojdi se solit</i>	49	83	34
<i>desna roka</i>	66	96	30
<i>sama kost in koža je koga</i>	68	85	17
povprečje	56	82,5	26

Preglednica 2: Primerjava stopnje razumevanja frazemov v slovarski obliki in v sobesedilu

Iz rezultatov ankete je razvidno, da udeleženske boljše razumejo frazeme kot udeleženci. Moški razumejo frazeme 66-odstotno, ženske pa 74-odstotno. Razlika je 8-odstotna. Ob tem je potrebno poudariti, da rezultati vseh izvedenih anket kažejo, da ženske dosegajo boljše rezultate. Starost in poklic ne vplivata na razumevanje frazemov. Proti pričakovanjem argentinski dijaki ne razumejo frazemov boljše kot ostali udeleženci. Predvidevali smo, da bodo argentinski dijaki precej boljše razumeli frazeme kot ostali udeleženci, saj je slovenščina njihov drugi jezik. Rezultati raziskave so pokazali, da potomci argentinskih izseljencev razumejo frazeme 69-odstotno, ostali udeleženci pa 71-odstotno. Razlika je sicer majhna – dvoidstotna. Med udeleženci skupine B najboljše razumejo frazeme tisti, katerih prvi jezik je nemški, sledijo jim udeleženci, katerih prvi jezik je slovenski; najslabše pa razumejo frazeme tisti, katerih prvi jezik je romanski. Vzrok za tak rezultat je v prekrivnosti frazemov: kar sedem frazemov (od enajstih) ima popolnoma enake sestavine v nemščini (nemška skupina), med francoskimi frazemi so taki le štirje, med srbohrvaškimi jih je šest.

Glede na prekrivnost frazemov bi morali tuji govorniki najboljše razumeti frazeme *zdrav kot riba*, *boljša polovica*, *sama kost in koža je koga* in *desna roka*. Vendar to ne drži v celoti, saj udeleženci frazema *boljša polovica* niso dobro razumeli, čeprav ima v vseh jezikih enake sestavine. Poleg strukture in pomena je torej pomembna tudi raba frazema v jeziku – koliko ga poznajo v svojem jeziku. Ali drugače: frazem *pojdi se solit* je samo v slovenskem jeziku, v drugih jezikih imajo frazemi s podobnim pomenom čisto druge sestavine. Tuji govorniki so ta frazem proti pričakovanjem dobro razumeli.

Vsekakor se je treba ustaviti pri frazemu *pojdi se solit*. Frazem je v slovenskem knjižnem (in tudi v neknjižnih zvrsteh) jeziku rabljen zelo pogosto (*Pojdi se solit!*; *Naj se gre solit!*). Udeleženci iz skupine B ta frazem v večini slabo poznajo (kar je popolnoma pričakovano, saj v taki obliki eksistira samo v slovenskem jeziku). Po mojem mnenju bi bilo potrebno take frazeme zbrati in jih vključiti v učbeniško gradivo. Pragmatični frazemi so zbrani v delu *Pragmatična frazeologija* (2006) avtorice Nataše Jakop. Učeči se si s *SSKJ* v tem primeru ne more kaj dosti pomagati. *SSKJ* namreč navaja razlago: 'izraža nejevoljo, nestrpno odklanjanje, zavračanje'. Zraven bi morala biti navedena dva ali trije primeri običajne rabe. Podrobnejši opis frazema *pojdi se solit* je v slovarskem članku v *Slovarju slovenskih frazemov* (2011), kjer lahko učeči se med drugim najde tudi podatke o nastanku frazema in primerjavo z ustreznimi frazemi v drugih jezikih.

3 Metajezikovna zmožnost opisa pomena frazemov

Pri pomenu frazemov so anketiranci navajali zanimive pomenske opise. Iz nekaterih lahko razberemo, kako so prišli do pomena frazema (ali so morda sklepali), ki pa je lahko pravilen ali tudi ne. Zanimivi so pomenski opisi frazema *boljša polovica*. *SSKJ* kot pravilno rešitev ponuja 'žena' z oznako *šalj/ivo/*. Anketirani so pomen frazema razložili pravilno 45-odstotno. Med odgovori, ki smo jih šteli za pravilne, so udeleženci napisali npr. 'ženska; partner/partnerka; soprogo/soproga; druga polovica: fant in punca, ki skupaj hodita, sta si med seboj boljša polovica; žena, velikokrat se reče, da je ženska boljša polovica od moškega; tvoja ljuba; moja žena; prijateljica; punca od nekoga'.

24 % anketiranih je navedlo, da je *boljša polovica* ženskega spola, npr. 'žena, soproga, punca od nekoga, tvoja ljuba, oseba, ki jo ljubi' (če računamo, da je *oseba* ženskega spola). Kar 21 % pa je za odgovor napisalo žensko in moško obliko, npr. 'mož ali žena, prijatelj/prijateljica, partner/partnerka; soprogo/soproga; fant ali punca; žena/mož ali fant/punca, s katerim se skupaj počutijo ena oseba'. Odprto ostaja vprašanje, ali je *boljša polovica* res samo ženska oseba, kakor trdi *SSKJ*. Tudi v *Slovarju slovenskih frazemov* je navedeno, da *boljša polovica* pomeni 'žensko, soprogo'. V nadaljevanju je razloženo, da izraz *boljša polovica* temelji na predstavi, da je zakonski par celota, mož in žena pa njegovi polovici. Pri tem naj bi bila ženska polovica boljša, moška pa slabša. Po drugi strani pa teh odgovorov ne moremo šteti za nepravilne, če jih anketirani pravilno utemeljijo oziroma razložijo, npr. 'fant in punca, ki skupaj hodita, sta si med seboj boljša polovica'. Ob tem se samo po sebi postavi še eno vprašanje: žena je po *SSKJ* med drugim 'poročena ženska v odnosu do svojega moža in odrasla oseba ženskega spola', torej soproga. Podobno je navedeno v slovarju *Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten* pod razlago *jmds. bessere Hälfte – jmds. Ehefrau*. Ali je *boljša polovica* res lahko samo ženska, ki je poročena? V korpusu FidaPLUS redko najdemo pojavitve, ki dokazujejo, da *boljša polovica* ni le oseba

ženskega spola (čeprav v večini je), ampak se pojavi tudi kot oseba moškega spola. Navajam primere:

Črnolasa in simpatična Alenka pa trenutno sameva (po Tomiju) in še hrepeni po boljši polovici. (*Nova*, 2004.)

Liz nam je poznana kot boljša polovica, zdaj spet baje že bivša, Hughja Granta in prva spremljevalka Austina Powersa. (*Premiera*, 31. 7. 2006.)

Ob sobotah dopoldne se s svojo boljšo polovico rada sprehodim po ljubljanski tržnici med stojnicami, ki ponujajo vse mogoče. (*Hopla*, 31. 7. 2006.)

Stvar poteka takole: najprej greva na trg, tako da nimava slabe vesti, da nista kupili sveže zelenjave in svežega sadja. Potem to vse lepo odneseva domov, zloživa v hladilnik in svojima boljšima polovicama napoveva, da greva še malce naokoli. (*Lisa*, 2003.)

V korpusu FidaPLUS najdemo tudi pojavitve, kjer *boljša polovica* pomeni moško in/ali žensko osebo.

Obstajajo ljudje, ki bi srčno radi prišli iz svoje osamljenosti in našli svojo ljubljeno boljšo polovico za ostanek svojega življenja, a jim ne gre od rok. (*Nedeljski dnevnik*, 9. 2. 2001.)

Praske pa ostanejo vsem, moškim in ženskam, ker jih taka zveza ne zadovolji. Najbolje je, če nobenemu ni treba varati in iskati boljše polovice. Preveč naporno je. (*Nedeljski dnevnik*, 13. 1. 2002.)

V zakonski spalnici velikokrat navade in razvade boljše polovice motijo spanec enega od zakoncev ali pa celo obeh. (*Delo*, 1. 6. 2004.)

Udeleženci so frazemu pogosto pripisali napačen pomen zato, ker jih je zavedla ena od sestavin frazema: *vreči puško v koruzo* razlaga eden izmed udeležencev z 'biti fant in punca skupaj, ampak nista poročena'. Udeleženec je frazem *vreči puško v koruzo* povezal s frazemom *živeti na koruzi*. Kar štirje udeleženci so frazem *oditi z dolgim nosom* razložili z glagolom 'lagati'.¹³ Ena izmed udeleženk je zraven napisala še angleški prevod *to have a long nose*, ki pa ni pravilen, saj pomeni 'imeti dolg nos'. Frazem *biti za luno*¹⁴ SSKJ razlaga z 'neumen, naiven'. Po mojem mnenju je ta razlaga preskromna, saj se frazem uporablja tudi v pomenu 'ne biti seznanjen z aktualnostmi, ne spremljati sodobnosti', torej bliže pomenu 'biti neveden, nerazgledan'. Moje predvidevanje potrjujejo tudi pojavitve v korpusu FidaPLUS:

¹³ Udeleženci so verjetno o pomenu frazema sklepali iz sestavin *dolg* in *nos* – v povezavi z likom Ostržka (avtor pravljice je Carlo Collodi). Ostržek je po naravi zelo vesel in navihani fant. Ko se znajde v težavah, se skuša iz njih rešiti po najlažji poti, zato se zlaže, pri tem pa se mu podaljša nos.

¹⁴ Sopomenski frazem je *biti za časom*.

Če ste morda, iz neznanega razloga, ponosni lastnik ure in čevljev v isti barvi, nikar ne podlezite skušnjavi, da bi ju nosili hkrati. Tako ne boste dajali vtisa, da ste več let za luno (modo). (*Men's Health*, april 2003.)

Morda poznate upokojenega igralca Demetra Bitenca? Če ga ne, ste skoraj malo za luno, kajti možakar nastopa domala v vsaki družabni kroniki pod slovenskim soncem. Niti ena pasja procesija ne mine brez njega: vedno v brezhibni obleki, z imenitno kravato in imenitno cigaro. Vse pohvale! (*Hopla*, 31. 7. 2006.)

Kdor čaka na vabila na tiskovne konference, je seveda dve leti za luno. In tega nekateri očitno še vedno niso dojeli. In namesto da bi poskrbeli za svoje informatorje, preveč energije usmerjajo v to, da bi odkrili, kdo so informatorji Semetove, ki ima vedno prva informacije. (*Celjan*, december 2004.)

Med napačnimi razlagami je treba omeniti dve, in sicer sta dva udeleženca frazem *biti za luno* razložila kar s frazemoma, ki vsebujeta sestavini *nebesa* in *oblak*: *biti v sedmih nebesih* in *živeti v oblakih*. Predvidevamo, da sta o pomenu frazema sklepala iz pomenov sestavin.¹⁵ Pri opisu pomena frazema *vreči puško v koruzo* so udeleženci navedli veliko enobesednih ali besednozveznih glagolskih »sinonimnih« rešitev: 'prenehati, nehati delati, opustiti, predati se, obupati, ne potruditi se več, vdati se'. *SSKJ* razlaga frazem *desna roka* kot 'nepogrešljiv, najozži sodelavec'. Postavlja se vprašanje, ali je *desna roka* res le sodelavec. Ne more biti starejši otrok mami? Zdi se, da bi ta razlaga lahko vsebovala besedo *pomoč* ali *pomagati*; besedo *sodelavec* pa bi lahko zamenjali z *najboljši pomočnik*. Ta frazem je pravilno razložilo 35 udeležencev, kar je 66 %. Kar 23 udeležencev (to je 66 %) jih v razlagi navaja besedo 'pomagati' ali 'pomočnik', npr. 'kdor pozna tvoje delo in ti vedno pomaga, pomagati nekomu, oseba, ki zelo pomaga drugim, tisti, ki zmeraj pomaga enemu človeku, nekdo, ki zelo pomaga'. Od teh 23 anketiranih samo trije kažejo na poslovnost (sodelavec), in sicer: 'enemu pomagati – sekretarka; da pomagaš svojemu direktorju in pomagati nekomu – biti prvi asistent'. Izhajajoč iz pravkar povedanega, je najustreznejša razlaga frazema *desna roka* 'oseba, ki pomaga, dober/najboljši pomočnik'. S tem nikakor ne izključujemo možnosti, da je ta oseba sodelavec, menimo pa, da ni nujno, da je samo sodelavec. To potrjujeta tudi primera iz korpusa FidaPLUS:

Čeprav brez službe, zdaj zmore pot v poklicno šolo, je desna roka soprogu in sinu, ob tem pa likovno ustvarja. (*Savinjske novice*, 2005.)

Oven – Najbolje je, da takoj poiščete nekoga, ki bo vaša desna roka. Brez pomoči se boste le stežka izkopali iz sedanjih težav. Ljubezen: občasna tišina seveda ni ustrezna rešitev. Toda še vedno je precej boljša od prerekanja. (*Dnevnik*, 26. 7. 2004.)

Udeleženci so interpretirali frazem *na vrat na nos* le z denotativnim pomenom. Med praviimi odgovori anketiranih najdemo le 'hitro' ali 'zelo hitro'. V *SSKJ* je naveden pomen 'nepričakovano, nenadoma, nahitro'. Udeleženci poznajo

¹⁵ Prim. angl. frazem *be over the moon*, ki pomeni 'biti izjemno zadovoljen'.

denotativni pomen 'hitro', medtem ko nihče ne pozna konotativnega pomena – namreč 'negativna ocena naglice'.

Če primerjamo razlage frazemov *star ko zemlja* in *pojdi se solit*, opazimo, da so udeleženci frazem *star ko zemlja* večinoma razložili z 'zelo star'. Prav nasprotno pa je pri frazemu *pojdi se solit*. Navajam nekaj razlag: 'da ga pošlje nekam, ker je jezna; naj neha nagajati in naj gre vstran; ko se skregaš, ga pošljemo, da ne povemo še kaj drugega; če si hud/jezen, mu to poveš, da naj te pusti pri miru; na splošno to pomeni, da ga pošlješ k vragu, to pa rečeš, ko si hud, in pomeni nekaj žaljivega; ko nekaj slabo narediš, pa te pošljejo solit'. Večji del udeležencev je frazem razložilo s pragmatično funkcijo. Iz tega je razvidno, da so udeleženci frazeme s preprosto pomensko strukturo (npr. *star ko zemlja* 'zelo star') interpretirali z manj interpretacijami v primerjavi s tistimi frazemi, ki imajo zapleteno pomensko strukturo (npr. *pojdi se solit* 'ko se skregaš, ga pošljemo, da ne povemo še kaj drugega'). Frazem *pojdi se solit* je med rojenimi govorniki rabljen pogosto (torej če ga rabijo, ga tudi razumejo), vendar je njegovo pomensko strukturo težko ustrezno interpretirati. To je pragmatični frazem in nima denotativnega pomena, ampak le pragmatično funkcijo, ki je prevrednotena v pragmatični pomen, po *SSKJ* 'izraža nejevoljno, nestrpno odklanjanje, zavračanje'. Naj na tem mestu omenim razlogo enega od udeležencev: 'vem, kaj pomeni, toda ne vem, kako razložiti'. Med razlagami frazema *sama kost in koža je koga* so udeleženci za interpretacijo pomena, ki je naveden v *SSKJ*, 'zelo je suh', navedli celo vrsto sopomenskih pridevnikov: poleg 'suh' še 'zelo suh, vitek, šlank, tanek, ozek'. Menim, da je v *SSKJ* naveden samo denotativni pomen, ne pa tudi konotativni, namreč frazem *sama kost in koža je koga* je konotiran negativno: 'to ni dobro, zdravo'. Navajam nekaj razlag anketirancev: 'zelo suh je zaradi hude bolezni, da je morda pred smrtjo, da ne more nič jesti'.

Viri

Duden. *Etymologie: Das Herkunftswörterbuch der deutschen Sprache*, 1963. Mannheim, Dunaj, Zürich: Dudenverlag (Der Große Duden 7).

Duden. *Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten. Wörterbuch der deutschen Idiomatik*, 1992. Mannheim, Leipzig, Dunaj, Zürich: Dudenverlag (Der Duden in 12 Bänden: das Standardwerk zur deutschen Sprache 11).

Keber, Janez, 2003: *Frazeološki slovar slovenskega jezika: poskusni zvezek*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Keber, Janez, 2011: *Slovar slovenskih frazemov*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Korpus slovenskega jezika FidaPLUS: <<http://www.fidaplus.net>>.

Kurt, Wilhelm, 1963: *Handwörterbuch Französisch, Teil II, Deutsch-Französisch*. Berlin, München: Langenscheidt KG.

Markovič, Andreja, Škapin, Danuša, Rigler Šilc, Katarina, in Kajič Kmetič, Špela, 1998: *Slovenska beseda v živo: učbenik za začetni tečaj slovenščine kot drugega/tujega jezika*.

Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete.

Markovič, Andreja, Škapin, Danuša, Knez, Mihaela, in Šoba, Nina, 2004: *Slovenska beseda v živo 2: učbenik za nadaljevalni tečaj slovenščine kot drugega/tujega jezika*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete.

Markovič, Andreja, Škapin, Danuša, Knez, Mihaela, in Šoba, Nina, 2004: *Slovenska beseda v živo 2: delovni zvezek za nadaljevalni tečaj slovenščine kot drugega/tujega jezika*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete.

Mrazović, Pavica, in Primorac, Ružica, 1981: *Nemačko-srbskohrvatski frazeološki rečnik (nemački idiomatski izrazi sa srpskohrvatskim ekvivalentima)*. Beograd: Narodna knjiga.

Pavlica, Josip, 1960: *Frazeološki slovar v petih jezikih*. Ljubljana: DZS.

Schemann, Hans, in Knight, Paul, 1995: *Idiomatik PONS Deutsch-Englisch Dictionary of Idioms*. Stuttgart, Dresden: Ernst Klett Verlag für Wissen und Bildung.

SSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, 1997. Ljubljana: DZS. (Tudi elektronska verzija).

Srpskohrvatsko-engleski rečnik Morton Benson, 1989. Beograd: Prosveta.

Literatura

Burger, Harald, Dobrovol'skij, Dmitrij, Kühn, Peter, in Norrick, Neal R., 2007: *Phraseologie/Phraseology: Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung/An International Handbook of Contemporary Research*. Berlin, New York: Walter de Gruyter.

Černetič, Marinka, 2005: Vloga in značilnosti frazemov v slovenskih tiskanih oglaših. Kržišnik, Erika (ur.): *Frazeologija v jezikoslovju in drugih vedah. Europhras 2005, Strunjan, 12.–15. 9. 2005*. Ljubljana: Oddelek za slovenistiko Filozofske fakultete. 377–393.

Đurčo, Peter, 1990: Die Interpretation der Phraseologismen aus psycholinguistischer Sicht. *Folia Linguistica* 24. 1–22.

Jakop, Nataša, 2006: *Pragmatična frazeologija*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Kržišnik, Erika, 1994: *Slovenski glagolski frazemi (ob primeru glagolov govorjenja)*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Kržišnik, Erika, 1994: Frazeologija kot izražanje v »podobah«. Križaj Ortar, Martina, Bešter, Marja, in Kržišnik, Erika: *Pouk slovenščine malo drugače*. Trzin: Different. 91–140.

Kržišnik, Erika, 1998: Frazeologija pri pouku slovenščine kot tujega jezika. Bešter, Marja (ur.): *Zbornik za učitelje slovenščine kot drugega/tujega jezika*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete (Skripta 2). 27–45.

Palm, Christine, 1995: *Phraseologie: eine Einführung*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.

Rigler Šilc, Katarina, 2008: *Frazeologija pri učenju in poučevanju slovenščine kot drugega/tujega jezika*. Magistrsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Stramljič Breznik, Irena, 1996: Besednozvezne, besedotvorne in skladenjske značilnosti športnih rubrik v Jutru. Jesenšek, Marko, in Vrtnjak, Viktor (ur.): *Borkov zbornik*. Maribor: Slavistično društvo. 127–138.

Toporišič, Jože, 1973/1974: K izrazju in tipologiji slovenske frazeologije. *Jezik in slovstvo* 19/8. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 273–279.

Vidovič Muha, Ada, 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje. Govorica slovarja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Priloga

1. David je želel na zabavi plesati z Majo. Ker pa je Maja ves večer plesala samo s Petrom, je David odšel domov _____.
 - a) *s prazno glavo.*
 - b) *z odprtimi očmi.*
 - c) *z dolgim nosom.*
2. Čeprav imam šele dvajset let, imam vsak večer glavobol. Naš dedek pa je pri devetdesetih še vedno
 - a) *moker kot miš.*
 - b) *zdrav kot riba.*
 - c) *siten kot muha.*
3. Starši _____, saj zahtevajo, da se iz diska vrnem ob 22.00. Takrat pa se zabava šele začinja.
 - a) *so za luno*
 - b) *so v polnem teku*
 - c) *so na hladnem*
4. Teja je že petič padla na izpitu, a kljub temu še ni _____, saj se je prijavila na naslednji rok.
 - a) *ubila dve muhi na en mah*
 - b) *srečala Abrahama*
 - c) *vrgla puške v koruzo*
5. Babica bi potrebovala nov barvni televizor, saj je ta, ki ga ima sedaj,
 - a) *dober kot kruh.*
 - b) *suh kot poper.*
 - c) *star ko zemlja.*

6. Med kosilom mala Lana ves čas _____, čeprav jo vsi prosijo, naj je.
 - a) *govori kot dež*
 - b) *stoji na šibkih nogah*
 - c) *tišči glavo v pesek*
7. Ko so ji policisti povedali o nesreči najmlajšega sina, je _____ odhitela v bolnišnico.
 - a) *počasi kot polž*
 - b) *na vrat na nos*
 - c) *na štiri oči*
8. Direktor je ves večer plesal s svojo
 - a) *deklo božjo.*
 - b) *črno ovco.*
 - c) *boljšo polovico.*
9. Ob devetih bi morala iti Meta in Igor v gledališče. Ura je bila že devet, ko je Igor rahlo vinjen prišel domov. Začel se je opravičevati, Meta pa mu je užaljena zabrusila:
 - a) *Pojdi se solit!*
 - b) *Potrkej na les!*
 - c) *Saj ne gori voda!*
10. Kadar je direktor na službenem potovanju, tajnica odgovarja na telefonske klice in usklajuje termine. Direktor se zaveda, da je prav ona njegova
 - a) *desna roka.*
 - b) *deveta briga.*
 - c) *trda roka.*
11. Še pred dobrim letom je bil močan človek, saj je imel 120 kilogramov, po hudi bolezni pa
 - a) *ga je sama kost in koža.*
 - b) *je kupil mačka v žaklju.*
 - c) *ima veliko pod palcem.*